

УДК: 330.341.1

Каліна І.І. к.е.н.

УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ ПРОЦЕСОМ В УКРАЇНІ

Розглянуто основні аспекти інноваційного розвитку економіки України, а також проаналізовано інноваційну активність промислових підприємств України, джерела фінансового забезпечення інноваційної діяльності та тенденції її розвитку в майбутньому. Досліджено причини відставання та запропоновано шляхи підвищення конкурентоспроможності нашої держави в світовій високотехнологічній економіці.

Ключові слова: інноваційна діяльність, активність, фінансове забезпечення, конкурентоспроможність продукції.

Рассмотрены основные аспекты инновационного развития экономики Украины, а также проанализирована инновационная активность промышленных предприятий Украины, источники финансового обеспечения инновационной деятельности и тенденции ее развития в будущем. Исследованы причины отставания и предложены пути повышения конкурентоспособности нашего государства в мировой высокотехнологичной экономике.

Ключевые слова: инновационная деятельность, активность, финансовое обеспечение, конкурентоспособность продукции.

The main aspects of innovation development of Ukraine's economy are considered, and also innovative activity of industrial enterprises in Ukraine is analysed, sources of financial support of innovation activity and trends of its development in future. The reasons of retardation are researched and the ways of competitiveness increase of our country in the global high-tech economy are proposed.

Key words: an innovation, activity, financial support, product competitiveness.

Постановка проблеми. Наша країна вже увійшла в категорію країн з ринковою економікою, уряд приймає нові та удосконалює існуючі нормативно-правові акти, запроваджує нові податкові, митні та інші пільги для розвитку малого та середнього бізнесу в конкурентному середовищі, тобто налагоджує відносини не тільки економічні, а й соціальні та технологічні з іншими країнами. Адже, перехід економіки до нового якісного стану супроводжується інноваційним розвитком України як незалежної держави, що дає змогу реорганізувати економіку за рахунок впровадження у виробництво прогресивних високотехнологічних процесів для виробництва конкурентоспроможної продукції.

Підвищення рівня конкурентоспроможності продукції українських підприємств можливе за умови технологічного переоснащення та підйому наукоємних галузей виробництва. Після нововведень на підприємствах, якість продукції зростає, зростає і обсяг її виробництва, тобто вітчизняним підприємствам стане легше підкорювати міжнародні ринки. Адже досвід зарубіжних країн переконливо засвідчує, що інновації мають стратегічне значення для подальшого розвитку економіки. На протязі останніх 20 років економісти стали пов'язувати економічний розвиток із інноваційним.

Характер трансформаційних процесів та формування постіндустріального суспільства визначається економічним потенціалом держави, який складає основу її подальшого інноваційного розвитку. Економічний і науковий потенціал України входить до першої п'ятірки країн Європи, а за ефективністю використання - замикає першу сотню країн світу. Вибір Україною випереджальної інноваційної моделі подальшого розвитку – об'єктивний закономірний процес, зумовлений ендегенними та екзогенними чинниками. Посилення інноваційного розвитку, як основи економічного зростання, потребує відповідних коштів [5, с. 35].

Тому не випадково серед складових системи забезпечення інноваційного розвитку найголовнішим постає питання фінансового забезпечення. Особливої актуальності воно набуває в умовах трансформації економічної системи, коли головним джерелом покриття витрат був і залишається бюджет. Тому проблема збалансування, результативності бюджетних ресурсів та ефективне їх використання для розвитку наукової складової інноваційної діяльності завжди залишається актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми визначення і дослідження інновації та інноваційних процесів, а також економічної оцінки інноваційних рішень були і залишаються дискусійними та знаходять відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Однак, багато питань теоретичного і методичного характеру щодо комплексного дослідження проблем управління та оцінки інноваційної діяльності потребують поглибленої розробки.

Фундаментальні дослідження, спрямовані на розгляд сутності інновацій і інноваційної діяльності, знайшли своє відображення в роботах закордонних вчених П. Друкера, А. Клайнкнехта, Е. Менсфілда, К. Опенлендера, П. Пілдича, Б. Санто, Р. Уотермена, Й. Шумпетера, а також вітчизняних - В.Александрової, Л. Антонюка, О. Амоші, С. Галузи, А. Гальчинського, Б. Данилішина, О. Лапка, А. Поручника, П. Перерви, Д. Стеченко, Д. Черваньова.

Окремі питання організації, управління, фінансування, оцінки економічної ефективності інноваційних проектів розглядаються в роботах українських вчених В. Бабича, І. Бланка, Є. Воробйова, Г. Задорожного, О. Марченко, Й. Петровича, Л. Української, В. Хобти і закордонних Л. Водачка, О. Водачкової, Ш. Тацуно, Б. Твісса, П. Уайта.

Не зважаючи на велику різноманітність досліджуваних наукових проблем, присвячених інноваційній діяльності, багато питань залишилися маловивченими і невирішеними навіть у теоретичному аспекті. В роботах, як правило, розглядаються загальні проблеми інноваційної діяльності, а при оцінці інвестицій не враховують ступінь інноваційності наукових розробок та потреби у них споживачів. Тому особливого значення в сучасних умовах господарювання набуває вивчення, аналіз чинних зарубіжних теорій та практики в оцінюванні інноваційних рішень, а також адаптація цих положень до українських підприємств, організації, установ та до української економіки в загалом.

Метою статті є поглиблення теоретико-методологічних засад та практичних рекомендацій управління наукової складової інноваційної діяльності.

Вклад основного матеріалу дослідження. Наприкінці ХХ сторіччя і на початку ХХІ сторіччя у світовій економіці починає дедалі ширше й інтенсивніше розвиватися інноваційна діяльність, головним чином, у промисловості і науці. В економіці провідних західних країн інноваційний шлях розвитку стає головним напрямком удосконалювання виробничо-технічної бази виробництва і забезпечення економічного зростання. Так, збільшується частка наукових досліджень у складі ВВП, досягаючи в економічно розвинених країнах 50% і більше. Зростає питома вага підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, досягаючи 70-80% у США, Японії, Німеччині, Франції. Обсяг наукомісткої продукції країн ЄС, Японії, США перевищує 20-30%. Підвищується частка інновацій у складі експорту. Питома вага витрат на НДДКР досягає в найбільш розвинених країнах 3-4% ВВП [3, с. 368].

Важливою причиною розширення й інтенсифікації інноваційної сфери в західній економіці стала розробка і здійснення національних і міжнаціональних інноваційних

систем, головна мета яких зводиться до забезпечення сприятливих умов для активізації інноваційного фактора економічного зростання. Складовою частиною цих систем є безпосередня і масштабна участь держави у фінансуванні наукомістких виробництв інноваційної спрямованості: повне чи часткове фінансування НДДКР, надання дотацій на покриття частини інноваційних витрат та інші, економічне стимулювання інновацій через систему оподаткування і кредитування (податкове кредитування, державні гарантії ризикових кредитів і кредитів для малих і середніх підприємств), створення інноваційної інфраструктури (наукові інкубатори, центри колективного користування дорогим устаткуванням та інші) і надання інфраструктурної підтримки розроблювачам інновацій, здійснюваних особливо в сфері малого і середнього бізнесу. Особливо успішним є бюджетне фінансування інноваційних проектів в галузі біотехнологій, інформатики, економічної кібернетики та охорони навколишнього середовища, тощо [7, с. 8-9].

З метою сприяння трансферту інноваційних технологій, розвитку інноваційного законодавства, захисту інтелектуальної власності та інші в економічно розвинених країнах утворюються нові адміністративні структури при урядах для здійснення цілеспрямованої інноваційної політики. Зростає значення спеціальних міжнародних організацій з сприяння інноваційному прогресу, створюваних при Європейському Союзі. Особливо це стосується організації підтримки пріоритетних напрямків інновацій, формування міжнаціональних інноваційних програм, сприяння регіональному науково-технічному та інноваційному співробітництву в рамках ЄС. Значного поширення досягла інтеграція науково-технічної діяльності шляхом створення так званих кластерів, тобто добровільних асоціацій суб'єктів господарювання територіально-галузевого типу з метою об'єднання частини своїх капіталів для виконання великих (найчастіше інноваційного характеру) проектів, що не під силу для індивідуальних капіталів.

Світовий позитивний досвід в галузі розробки і поширення інновацій, їх фінансового забезпечення варто ретельно вивчити і за можливістю використовувати в процесі ринкової трансформації економіки України, зрозуміло, з урахуванням специфіки умов функціонування інноваційно-інвестиційного механізму нашої країни. За останні 10-12 років встановлено значне відставання України від економічно розвинених країн по охопленню промисловості інноваційними процесами, що зумовлено зменшенням частки і кількості підприємств, які займаються інноваціями. Зокрема звузилася сфера впровадження нових технологічних процесів, застосування засобів виробництва інноваційної спрямованості, освоєння виробництва нових видів продукції. Виняток становить лише такий різновид інновацій, як проведення комплексної механізації й автоматизації виробництва [2, с. 213-214].

Інноваційна теорія методологічно та практично потрібна для становлення, побудови та розвитку інноваційної економіки, оскільки інноваційний тип розвитку є основою економічного зростання, економічної безпеки та стабільності держави, проте цей тип потребує цілеспрямованого фінансування і регулювання всієї системи інновацій, передусім це інвестиції як зарубіжних так і вітчизняних інвесторів у виробництво нової конкурентоспроможної продукції [8, с. 105].

Економічний розвиток держави супроводжується підвищенням конкурентоспроможної продукції, яка повинна з кожним роком вдосконалювати економічні, ергономічні, маркетингові та інші показники, а також впроваджувати нові технології та оновлювати технічний склад підприємства [1, с. 30-33].

Системне скорочення обсягів фінансування науки, чисельності організацій і працюючих в них, погіршення стану матеріально-технічної бази, що відбувалося протягом останніх років, позначилось на результатах інноваційної діяльності промисловості України, а також на зменшенні масштабів інноваційної діяльності. Так, у 2009 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 12,8 % підприємств від загальної кількості, тоді як у 2008 р. 13,0%, як видно вплив фінансової нестабільності країни, вплинув і на фінансове забезпечення інноваційних технологій. В 2008 році кожне друге підприємство втрачало кошти на продуктивні інновації, 48,7% підприємств – на процесові інновації. На початку 2010 року підприємства, які займаються інноваційною діяльністю у промисловості почали зростати і на кінець року становили 13,8%, а в 2011 році – 16,2%, що в 2,4 % більше в порівнянні з минулим роком, що свідчить про прогресивний розвиток економіки, щодо впровадження інноваційних проектів (табл.1).

Таблиця 1

Інноваційна активність промислових підприємств України [4]

	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями	Загальна сума витрат	У тому числі за напрямками						
			дослідження і розробки ¹	у тому числі		придбання інших зовнішніх знань ²	підготовка виробництва для впровадження інновацій ³	придбання машин обладнання та програмного забезпечення ⁴	інші витрати
				внутрішні НДР	зовнішні НДР				
	%	млн.грн.							
2000	18,0	1760,1	266,2	X	X	72,8	163,9	1074,5	182,7
2001	16,5	1979,4	171,4	X	X	125,0	183,8	1249,4	249,8
2002	18,0	3018,3	270,1	X	X	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	3059,8	312,9	X	X	95,9	527,3	1873,7	250,0
2004	13,7	4534,6	445,3	X	X	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	5751,6	612,3	X	X	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	6160,0	992,9	X	X	159,5	954,7	3489,2	563,7
2007	14,2	10850,9	986,5	793,6	192,9	328,4	X	7471,1	2064,9
2008	13,0	11994,2	1243,6	958,8	284,8	421,8	X	7664,8	2664,0
2009	12,8	7949,9	846,7	633,3	213,4	115,9	X	4974,7	2012,6
2010	13,8	8045,5	996,4	818,5	177,9	141,6	X	5051,7	1855,8
2011	16,2	14333,9	1079,9	833,3	246,6	324,7	X	10489,1	2440,2

¹ з 2007 року сума внутрішніх та зовнішніх НДР;

² до 2007 року придбання нових технологій;

³ з 2007 року показник віднесено до інших витрат;

⁴ до 2007 року придбання машин та обладнання пов'язані з упровадженням інновацій

Слід зазначити, що більш сприйнятливими до нововведень були великі підприємства. Так, серед підприємств з чисельністю працівників 5 – 10 тис. осіб та 10,1 – 25 тис. осіб інновації здійснювали 63,8% та 62,5% відповідної групи підприємств, а з чисельністю працівників 100-200 осіб та 50 – 99 осіб – 13,5% і 8,7% підприємств. Як

бачимо, кількість промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю в 2011 році зросло, зріс і обсяг інноваційних витрат в промисловості, що в значній мірі обґрунтовується ціновим фактором. Однак це не єдине пояснення, оскільки індекс зростання обсягу інноваційних витрат значно перевищує середній індекс цін виробленої промислової продукції і середній індекс інвестицій в основний капітал. Таке перевищення збільшення витрат над загальним зростанням цін може відбутися або за рахунок збільшення масштабів впроваджених поодиноких інноваційних продуктів, або із зростанням їх вартості у зв'язку з їх ускладненням, підвищенням якості, ступеня новизни. Таким чином, ми маємо справу з двома різноспрямованими тенденціями: звужування сфери інноваційної діяльності в промисловості супроводжується одночасним зростанням масштабів, складності, ступеня новизни, ефективності впроваджених окремих інноваційних продуктів. Майже кожне третє інноваційно активне підприємство займається виробничим проектуванням та іншими видами проектно-конструкторських робіт, пов'язаних з технологічним оснащенням, організацією виробництва і початковим етапом випуску нової продукції та впровадження нових методів її виробництва.

Понад 80% підприємств, що займалися різними етапами інноваційної діяльності, впроваджували нововведення. Ними реалізовано продукції на 6,3% загального обсягу промислової продукції. У 2011 році кількість впроваджених прогресивних технологічних процесів становила 2510, причому з них лише 517 характеризуються як маловідходні, ресурсозберігаючі і безвідходні, тоді як у 1991 р. ці показники становили відповідно 7303 та 1825. Тобто впровадження технологічних процесів за 20 років зменшилося більше ніж у 5 раз, у тому числі маловідходні, ресурсозберігаючі – 4 рази. У 2011 р. кількість освоєних видів продукції в порівнянні з 2005 р. почали збільшуватися і становлять 86 найменувань (табл.2).

Таблиця 2

Впровадження інновацій на промислових підприємствах [4]

	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації. %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно виробництво інноваційних видів продукції,* найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	14,8	1403	430	15323	631	
2001	14,3	1421	469	19484	610	6,8
2002	14,6	1142	430	22847	520	7,0
2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10,0	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9
2009	10,7	1893	753	2685	641	4,8
2010	11,5	2043	479	2408	663	3,8
2011	12,8	2510	517	3238	897	3,8

* до 2003 року нових видів продукції

Як показав розгляд причин, що гальмують розробку і реалізацію інноваційних процесів, до них за результатами експертних досліджень належать наступні (за ступенем важливості): відсутність фінансування, високі витрати, відсутність засобів у замовника, високі кредитні ставки, недосконалість законодавства, труднощі із сировиною і матеріалами, високий економічний ризик, відсутність попиту на продукцію, недостатня інформація про ринки збуту. Більшість зазначених причин мають відверто фінансовий характер. Розгляд обсягів фінансування інновацій у промисловості України за 2000-2011 рр. вказує на його нестабільність, якщо аналізувати власні фінансові ресурси підприємства то з кожним роком вони збільшуються і на кінець 2011 року становили 7585,6 млн. грн. Інші джерела фінансування інновацій (місцевих бюджетів, позабюджетних фондів, вітчизняних і іноземних інвесторів) не виявили помітної систематично вираженої динаміки. Загальні витрати, які витрачено на розвиток інноваційної діяльності в 2011 році становлять 14333,9 млн. грн., а в 2010 році становлять 8045,5 млн. грн., що на 6288,4 млн. грн. більше. Великий потенціал збільшення вкладу власних коштів на розвиток інноваційної привабливості підприємства очевидний при розгляді структури джерел фінансування (табл.3).

Таблиця 3

Джерела фінансування інноваційної діяльності [4]

	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
		млн.грн.			
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2

Незважаючи на збільшення загального обсягу фінансування інновацій, їх інвестиційну забезпеченість варто визнати недостатньою. Це підтверджується, зокрема, аналізом структури сукупного обсягу інноваційного фінансування, в результаті якого встановлюється насамперед неприпустимо незначна участь держави (витрата коштів держбюджету і місцевих бюджетів) в інноваційній діяльності на рівні 1% загального обсягу фінансування інновацій.

Мала частка коштів вітчизняних і іноземних інвесторів у фінансовому забезпеченні інновацій теж свідчить про великі невикористані резерви зростання.

Подолання інвестиційної нестачі в інноваційній сфері вимагає пошуку нових фінансових джерел та інтенсифікації наявних інвестиційних ресурсів для пошвидшення інвестиційного процесу в країні. Економічна наука при цьому покликана обґрунтувати методологічні основи відбору найбільш перспективних напрямків інноваційної діяльності й окремих інноваційних об'єктів для перетворення їх на пріоритетні об'єкти інвестування. Отже, на сучасному етапі розвиток інноваційної сфери в Україні можна охарактеризувати як такий, що не відповідає світовим тенденціям. Саме тому останнім часом серед українських науковців активізувались дослідження, пов'язані з інноваційно-інвестиційними процесами [6, с. 123-125].

Висновок. Втілення нових технологій – складний процес, який завжди супроводжується високими витратами і характеризується невизначеністю результатів. Тому в процесі впровадження цих нововведень виникають перешкоди, які господарюючим суб'єктам часто подолати досить важко. Сукупність цих перешкод створює інноваційний бар'єр, який визначається через співвідношення очікуваного рівня прибутковості від інноваційної діяльності з очікуваним рівнем прибутковості від традиційної діяльності підприємця. Притаманні інновації риси суспільного блага, швидке моральне знецінення капіталу під впливом новацій, наявність в економіці дешевих традиційних ресурсів, необхідність здійснення крупних капіталовкладень в умовах ризикованості і невизначеності результатів протидіють інноваціям. Тому для того, щоб економічний суб'єкт зважився понести витрати на інновації необхідні досить серйозні стимули.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амоша О.І. Інноваційний шлях розвитку України: проблеми та рішення / О.І. Амоша // *Економіст*. – 2008. – № 6. – С. 28-34.
2. Гаман М. Світовий досвід стимулювання інновацій та можливості його застосування в Україні / М. Гаман // *Вісник національної академії державного управління*. – 2007. – № 1. – С. 213-214.
3. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика : [Монографія] / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І. Федулової. – К. : Основа, 2005 – 552 с.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Павленко І. А. Методологічні засади оцінки інноваційного потенціалу України / І. А. Павленко // *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. - Чернігів: ЧДТУ, 2010. - №44. – С.32 – 40. - (0,5 д.а.)
6. Павленко І. А. Новітні методики оцінювання ефективності національних інноваційних систем / І. А. Павленко // *Формування ринкової економіки. Збірник наукових праць Київського національного економічного університету імені В.Гетьмана. Спеціальний випуск «Економіка підприємства: теорія та практика»* – К.: КНЕУ, 2010. – Том 1.– С. 120 – 131.
7. Пилипенко Г. М., Чорнобаєв В. В. Механізм ініціювання інноваційного розвитку в Україні / Г. М. Пилипенко, В. В. Чорнобаєв // *Економічний вісник НГУ*. – 2005. – №1. – С. 6-12
8. Скрипник А.В. Інноваційні перспективи України / А.В. Скрипник // *Фінанси України*. – 2008. – № 5. – С. 103-114.